

## Stanislovas Sajauskas

Nacionalinis M. K. Čiurlionio dailės muziejus  
V. Putvinskio g. 55  
LT-44248 Kaunas

*Straipsnyje aptariami svarbiausi heraldiniai simboliai, pavaizduoti Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės monetose, jie klasifikuojami, diskutuojama dėl jų prasmės ir aiškinimo. Remiantis naujais archeologiniais radiniais ir kitais šaltiniais, pateikiamas tokių diskutuotinių heraldinių simbolių, kaip ietigalis su kryžiumi, j žiedą susukta žuvis, dviejų širdžių pynutė, aiškinimas, leidžiantis pašalinti kai kuriuos lietuviškosios numizmatikos prieštaravimus ir patikslinti kai kuriuos ankstesnius autorius teiginius. Pagrindiniai žodžiai: moneta; heraldinis simbolis; dinastinis ženklas.*

## Įvadas

Simbolių vaizdavimas monetose siekia VII a. pr. Kr., kai Eginos saloje buvo nukaltos sidabrinės monetos su vėžlio simboliu (žr. 1 pav.). Vėžlys tapo Eginos emblema, dabartiniu supratimu – herbu (Sajauskas 2006b: 43). Kaip žinoma, Eginos sala garsėjo dirbiniais iš vėžlio kiauto. Valstybės centrą Atėnus simbolizavo deivės Atėnės arba jos atributo – pelėdos atvaizdas (žr. 2 pav.), o mažesnių miestų emblemomis buvo įvairūs gyvūnai, daiktai. Antai Leontinos monetose yra pavaizduotas liūtas (žr. 3 pav.), su juo siejamas ir Leontinos miesto, įsikūrusio Sicilijos saloje, vardas\*. Išplėtos žemdirbystės krašto Metaponto monetose pavaizduota kviečio varpa, Bojotijos – kario skydas, ir pan.

Simboliai monetose neišnyko ir jose atsiradus rašto ženklų, monogramų ar legendų su miestų, valdovų vardais. Ilgainiui simbolių reikšmių diapazonas išsiplėtė. Jais imti žymėti ne tik miestai ar valstybės, bet ir monetų kalyklos, pinigų gamybos valstybinės priežiūros pareigūnai (monetų kalyklų valdytojai, nuomotojai, pinigų meistrai). Kai kurie simboliai yra itin iškalbingi, pavyzdžiui, Florencijoje 1252–1533 m. kaltų florinų (auksinių monetų) reverse pavaizduota lelija – Florencijos herbas\*\*.

Neraštinguose kraštuose simboliai teikė informaciją apie monetą nukaldinusį valdovą ir jo valdomą valstybę, taigi jie turėjo dinastinio ženklo arba valstybės herbo prasmę. Tačiau neretai monetose buvo pateikiama ir papildomų ženklų, nurodančių monetų kalyklos valdytoją, jos nuomotoją ar pinigų meistrą. Nustatyti tokių ženklų prasmę nėra paprasta, ypač kai trūksta rašytinių duomenų.

Galimybių paaiškinti kai kuriuos XIV a. pabaigos–XV a. pradžios lietuviškose monetose pavaizduotus ženklus padaugėjo, atlikus archeologinius kasinėjimus Vilniaus žemutinės pilies teritorijoje, buvusioje Gedimino aikštėje. Archeologiniai radiniai iš šios teritorijos skatina diskutuoti ir dėl jau nusistovėjusių stereotipų, susijusių su lietuviškų heraldinių simbolių aiškinimu. Svarbus informacijos šaltinis yra ir naujaisi Edmundo Rimšos (2002, 2004) darbai, kuriuose formuluojami svarbūs heraldikos principai ir nagrinėjamas jų pasireiškimas lietuviškoje heraldikoje, pateikiama argumentų dėl kai kurių heraldinių ženklų atribucijos. Vis dėlto lietuvių numizmatikai ypač svarbi heraldikos problema, t. y. vieno iš pagrindinių heraldinių simbolių – ietigalio su kryžiumi priklausomybė, taip ir liko iki galo neišaiškinta. Šio ženklo priskyrimas kuriai nors iš XIV a. pabaigos Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės (LDK) valdančiųjų dinastijų – Kęstutaičių ar Algirdaičių – atsakyti į visus keliamus klausimus, deja, neleidžia.



1 pav.



2 pav.

\*Leone – it. „liūtas“.  
\*\*Fiore – it. „gėlė“.

■ Stanislovas Sajauskas – profesorius, fizinių mokslų habilituotas daktaras, Kauno technologijos universiteto Elektronikos inžinerijos katedra. Nacionalinio M. K. Čiurlionio dailės muziejaus numizmatas, Vlado Jurgučio premijos laureatas (1988 m.).  
Veiklos sritys: LDK numizmatika, pinigų istorija, valstybinė heraldika.



3 pav.



4 pav.



5 pav.



6 pav.



7 pav.

Naujieji radiniai – ypač retos monetos, kurių vienoje pusėje pavaizduotas Jogailos (Jogailaičių) heraldinis simbolis dvigubas kryžius, kitoje yra nenustatytas objektas – dar labiau sustiprina įsitikinimą, kad šis objektas nėra kai kurių numizmatų įžiūrima į žiedą susukta žuvis, neva įspausta mažajame popiežiaus antspaude (Ivanauskas, Balčius 1994: 28–29) ir simbolizuojanti krikščionybę, taigi, antrąjį Lietuvos krikštą, įvykusį 1387 m. (žr. Ivanauskas 2000: 50; Remecas 2003: 31). Kita vertus, pagausėjus radinių, atsirado galimybė ir būtinybė ieškoti įtikinamesnių monetose pavaizduoto simbolio aiškinimų.

Didelė akivaizdžiai reikšmingų heraldinių simbolių gausa lietuviškose monetose kelia dar daugiau abejonių, kad lietuviškos monetos buvo pradėtos kaldinti tik po Jogailos krikšto (1386 m.), tik Jogailos dėka (Ivanauskas 2000: 47–51) ir kad jų negalėjo kaldinti Lietuvos didžiojo kunigaikščio vasalai Vilniuje, Trakuose ar Lucke.

Šiame darbe bandoma apžvelgti LDK monetų simbolius, pradedant nuo seniausių, pavaizduotų XIV a. antrosios pusės monetose, ir baigiant simboliais 1707 m. nukaltuose paskutiniuose lietuviškuose Frydricho Augusto Sakso šešiagrašiuose.

### 1. Valstybės simbolis LDK monetose

Svarbiausias LDK simbolis XIV a. pabaigos–XV a. pradžios LDK monetose yra lengvais šarvais prisidengęs raitelis su skydu, kuriame matyti Lietuvos didžiojo kunigaikščio ženklas: Jogailos ir Jogailaičių – dvigubas kryžius, Vytauto – Gediminaičių stulpai. Dabartinėmis žiniomis, pirmą kartą raitas valdovas buvo pavaizduotas Vytauto Kęstutaičio 1382–1384 m. antspaude (Rimša 2004: 60), nors spėjama, kad neišsaugotame 1366 m. antspaude raitas galėjo būti pavaizduotas Algirdas (Rimša 2004: 57). Iš pradžių raitelis su žirgu dar nebuvo valstybės herbas Vytis, bet vis dėlto aukščiausiojo valdovo atvaizdas reprezentavo valstybę. Pirmosios LDK monetos buvo mažo skersmens (apie 13–14 mm), todėl raitelis jose buvo vaizduojamas be skydo, bet skyde turėjęs būti dinastinis ženklas – dvigubas kryžius (žr. 4 pav.) ar Gediminaičių stulpai (žr. 5 pav.) – matyti monetos reverse.

Vytis – valstybės simbolis – dabartinę išvaizdą įgavo ne iš karto. Tai rodo jo atvaizdų įvairovė ne tik valdovų antspauduose, bet ir lietuviškose monetose. Pasak E. Rimšos (2004: 58), Jogailos monetose iš pradžių valdovas buvo vaizduojamas su ietimi (žr. 6 pav.), vėliau – su kalaviju. Keitėsi ir žirgo jojimo kryptis, skirtingai buvo vaizduojama ranka su kalaviju. Jogailos monetose pavaizduoto žirgo padėtis yra statiška, kalavijas laikomas priekyje, o Vytauto ir Kazimiero monetose pavaizduotas žirgas veržliai šuoliuoja, raitelis kalaviją laiko plačiai užsimojęs (žr. 7 pav.). E. Rimšos (2004: 61) teigimu, raitas valdovas heraldinio simbolio Vyčio prasmę įgavo tik XV a. pradžioje. Jogailaičių antspauduose pavaizduoto raitelio skyde matyti dvigubas kryžius, tačiau monetose toks Vytis atsirado tik 1508 m. – Žygimanto Senojo (1506–1544) pusgrašiuose. Ilgainiui Jogailaičių dinastijos simbolis Vytis tapo valstybės herbu – LDK monetose jis buvo vaizduojamas net pasibaigus Jogailaičių valdymo laikotarpiui, t. y. valdant Steponui Batorui (1576–1586), Vazų giminės atstovams (Zigmantui – 1588–1632 m., Jonui Kazimierui – 1648–1668 m.). Tiesa, kai kuriose smulkiose monetose, kaip antai Zigmanto Vazos kaldintuose šilinguose ir grašiuose, raitelio skydelyje yra pavaizduotas pėdas – Vazų giminės herbas (žr. 8 pav.), bet tai veikia tik išimtis, patvirtinanti taisyklę.

### 2. LDK valdovų dinastiniai ženklai

Pirmųjų LDK monetų ženklai daugiausia yra heraldiniai simboliai. Neretai po tokį simbolį būna pavaizduota abiejose monetos pusėse. Dauguma jų žymi valdančiąją dinastiją, taigi gali būti laikomi dinastiniais ženklais. Pagrindiniai dinastiniai ženklai yra dvigubas kryžius ir Gediminaičių stulpai – jie matyti ne tik skirtingų tipų monetose (Sajauskas, Kaubrys 2006: 32–45), bet ir Lietuvos didžiųjų kunigaikščių (Jogailos, Vytauto, Žygimanto Kęstutaičio) antspauduose (Rimša 2004: 60, 63, 73).

E. Rimša (2004: 58) nustatė, kad dvigubas kryžius kaip heraldinis simbolis pirmąkart buvo pavaizduotas Jogailos herbiniame antspaude, pagamintame 1386 m., tuoj po vedybų su Lenkijos sosto įpėdine Jadvyga. Jame, be Lenkijos herbo Erelio, esama ir raitelio su ietimi bei dvigubu kryžiumi skydelyje. Matyt, netrukus buvo nukaltos ir lietuviškos Jogailos monetos, kurių vienoje pusėje yra raitelis su ietimi, kitoje – dvigubas kryžius skyde (Aleksiejūnas



8 pav.



9 pav.



10 pav.



11 pav.

2000: 90–93; Sajauskas, Kaubrys 2006: 35). Vėliau ietį pakeitė kalavijas, o dvigubas kryžius tapo Jogailos ir jo įpėdinių (Jogailaičių) dinastiniu ženklu – jis raitelio skyde (tiek monetose, tiek antspaudoose) buvo vaizduojamas visą Jogailaičių valdymo laikotarpį (1386–1572).

Dvigubas kryžius skyde matyti ir Jogailos monetoje, kurios kitoje pusėje žemos kvalifikacijos spaudų raižytojas pavaizdavo siužetą, kurio iki šiol nepavyksta tiksliai identifikuoti (žr. Sajauskas, Kaubrys 1993: 47). Kaip minėta, šioje monetoje buvo bandoma įžvelgti krikščionybės simbolį – į žiedą susuktą žuvį (Ivanauskas 2000: 50). Vilniaus žemutinės pilies lobyje rasta net šešiolika šių itin retai pasitaikančių monetų (Remecas 2003: 89–94), tačiau nei žuvies, nei žiedo jose aiškiai nematyti.

Bandydamas įminti aptariamoje Jogailos monetoje pavaizduoto siužeto mįslę, šio straipsnio autorius peržiūrėjo žinomus Jogailos antspaудus ir jų heraldinius ženklus. Ypač atkreiptas dėmesys į Jogailos 1388 m. didįjį antspaудą – jame, be kitų Lenkijos žemių simbolių, atskirame skyde yra pavaizduotas ir LDK simbolizuojantis Vytis (žr. 8 lent.: Vossberg 1854: 14). Raitelis šiame antspaude pavaizduotas su kalaviju, raitelio skydelyje matyti dvigubas kryžius, tačiau apskritai Vytis iš esmės skiriasi nuo vėlesniųjų – po žirgo kojomis yra susirangęs sparnuotas slibinas (9 pav.). Žirgo trypiamas slibinas, matyt, simbolizavo nugalėtą blogį, t. y. krikščionybės pergalę, pasiektą per Jogailos (ir Lietuvos) 1387 m. krikštą.

Toks atvaizdas leistų daryti prielaidą, kad aptariamoje Jogailos monetoje matyti Jogailos antspaude pavaizduoto Vyčio atributas slibinas. Kai kuriose monetose su vadinamąja žuvimi galima įžvelgti slibino galvą ir dygliuotą sparną (10 pav.). Wladyslaw Kuzdrzal-Kicki (1978) teigimu, Jogailos svainis Vengrijos karalius Zigmantas Liuksemburgietis XIV a. pabaigoje įkūrė, o 1408 m. reorganizavo pasaulietinį Slibino ordiną, kurio nariai buvo Jogaila ir Vytautas. Šis ordinas buvo įkurtas 1326 m. Vengrijos karaliaus Karolio I įsteigto Šv. Jurgio ordino pavyzdžiu\*. Vakarų Europos krikščioniškoje ikonografijoje šv. Jurgis paprastai vaizduojamas kaip šarvuotas riteris ant balto žirgo, smeigiantis ietimi arba kalaviju kertantis slibiną. Spėjama, kad Jogaila galėjo priklausyti Zigmanto Liuksemburgiečio globojamam Šv. Jurgio ordinui, o jį pertvarkant į Slibino ordiną buvo siekiama Europos valdovus dar labiau suvienyti kovai su bažnyčios priešais. Jogaila, giminystės ryšiais susijęs su Vengrijos karaliumi Zigmantu Liuksemburgiečiu, galėjo dalyvauti šiame procese. Slibino ordino nariai nešiodavo skiriamąjį ženklą – uodega savo kaklą apsivijusį slibiną (žr. 11 pav.). Tai, kad nuožmių religinių karų laikotarpiu gėrio ir blogio kovos tematika buvo itin aktuali, rodo ir Bizantijos varinės monetos (žr. 12 pav.) siužetas. Beje, kaip buvo rašyta (Sajauskas 1998: 75–76), ir dvigubą kryžių Jogaila perėmė iš jam giminingų Vengrijos valdovų. Antai 13 paveiksle pavaizduota Vengrijos sosto įpėdinės Marijos (Jadvygos vyresniosios sesers) moneta rodytų, kad vengriškasis kryžius labai panašus į lietuviškąjį dvigubą kryžių.

Gediminaičių stulpai, istorikų pateikiamais duomenimis, pirmąkart buvo pavaizduoti 1397 m. Vytauto antspaude, raitelio skydelyje. Pasak E. Rimšos (2004: 71), iš pradžių jie buvo Kęstutaičių dinastinis ženklas. Šio straipsnio autorius yra kėlęs mintį, kad šis linijinės heraldikos ženklas, vienas senesnių lietuviškų ženklų, schematiškai vaizduoja Kęstučio pastatytos Trakų pusiasalio pilies vartus ir kampinius kuorus (Sajauskas 2001). Kaip matyti iš katalogo „Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės numizmatika“ antrosios dalies (žr. Sajauskas, Kaubrys 2006: 32–33), seniausiose LDK monetose Gediminaičių stulpai pavaizduoti kartu su kitu heraldiniu simboliu – ietigaliu su kryžiumi (14 pav.). Jeigu tokias monetas laikytume kaldintomis Vytauto, kaip paaiškinti, kad Gediminaičių stulpai yra pavaizduoti ir Jogailos sūnaus Kazimiero kaldintuose dvidenariuose, vėliau – Žygimanto Senojo kaldintuose grašiuose, Žygimanto Augusto kaldintuose pusdenariuose, grašiuose, dvigrašiuose, trigrašiuose, keturgrašiuose ir net 10 florinų auksinėje monetoje (Sajauskas, Kaubrys 2006: 57–104)? Kaip Kęstutaičių dinastijos heraldinis simbolis gali būti pavaizduotas Jogailaičių (Algirdaičių) monetose?

Šis prieštaravimas galėtų būti paaiškintas darant prielaidą, kad XV a. pradžioje Gediminaičių stulpai iš Kęstutaičių dinastijos ženklo (Rimša 2004: 96) virto Trakų kunigaikštystės simboliu – mažuoju Trakų žemės herbu. XIV–XV a. Trakų kunigaikštystė ir Vilniaus žemė buvo svarbiausios LDK sritys – kaip tik šio laikotarpio monetose Gediminaičių stulpai vis dažniau vaizduojami šalia LDK herbo Vyčio (15 pav.), taip pat kartu su didžiojo kunigaikščio Žygimanto Augusto monograma. Gediminaičių stulpai skyde, kaip antros

\*Autorius dėkoja istorikei Violetai Rutkauskienei už informaciją apie Slibino ordiną, leidusią pateikti naują siužeto, pavaizduoto aptariamose Jogailos valdymo laikotarpio monetose, interpretaciją.



12 pav.



13 pav.



14 pav.




15 pav.



16 pav.

pagal svarbą LDK žemės simbolis, galėjo įgauti antrojo LDK herbo reikšmę – tai paaiškintų faktą, kodėl jie vaizduojami ne tik Gediminaičių, bet ir kitų dinastijų valdovų kaldintose monetose ir antspauduose. Pavyzdžiui, jie šalia kitų jungtinės valstybės žemių herbų yra pavaizduoti Zigmanto Vazos valdymo laikotarpiu naudotame Lietuvos 1590 m. didžiajame antspaude, taip pat Mykolo Vyšniaveckio valdymo laikotarpiu naudotame 1669 m. Lietuvos didžiajame antspaude (Rimša 2004: 104).

XVI a. lietuviškose monetose esama ir kitų dinastinių ženklų. Pavyzdžiui, stambiausiose Žygimanto Augusto monetose (pustaleriuose, taleriuose, florinuose), heraldinio skydo pagrindiniame skydelyje, matyti žaltys – Žygimanto Augusto motinos Bonos Sforcos ženklas (žr. 16 pav.). Vilko iltis, Batorų dinastinis ženklas, yra iškalta beveik visose Stepono Batoro valdymo laikotarpio monetose: šilinguose – monogramos skydelyje, trigrašiuose – šalia Erelio ir Vyčio (žr. 17 pav.), taleriuose, dukatuose – heraldinio skydo viduryje. Analogiškai Zigmanto Vazos lietuviškose monetose buvo vaizduojamas Vazų herbas pėdas : šilinguose – monogramos skydelyje, trigrašiuose – prie Erelio ir Vyčio, pusantrokuose, dukatuose – heraldinio skydo viduryje (žr. 18 pav.). Pėdas matyti ir Jono Kazimiero kaldintų pusantrojų heraldinio skydo viduryje (žr. 19 pav.). Frydricho Augusto Sakso kaldintuose šešiagrašiuose (žr. 20 pav.) – jų apatiniuose skydeliuose matyti Saksų dinastijos herbas.

### 3. Ietigalis su kryžiumi

Didelė lietuviškosios heraldikos mįslė ir diskusijų objektas ilgą laiką buvo ir tebėra ietigalis su kryžiumi (žr. Sajauskas 2004a, b; Remecas 2005). Ką reiškia šis iš dviejų dalių sudarytas ženklas? Kuriam valdovui jį priskirti? Atsakymo paieškos vargu ar gali būti vaisingos, neįvertinus kai kurių, atrodytų, keistų aplinkybių:

1. Ietigalis su kryžiumi lietuviškose monetose buvo vaizduojamas tiek vienas (anonimišose PEČAT tipo monetose), tiek kartu su kitais dinastiniais ženklais – Gediminaičių stulpais arba dvigubu kryžiumi skyde.

2. Šio ženklo nėra nė vieno Lietuvos didžiojo kunigaikščio antspaude.

Pirmoji aplinkybė rodytų, kad ietigalis su kryžiumi yra itin reikšmingas valstybinis simbolis. PEČAT tipo monetos (žr. 21 pav.) laikant kaldintomis Algirdo, nesunku paaiškinti, kodėl šis ženklas yra pavaizduotas kartu su Algirdo sūnaus ir įpėdinio Jogailos ženklu (žr. 22 pav.) – dvigubu kryžiumi skyde (Remecas 2006: 10). Ietigalį su kryžiumi būtų galima laikyti Algirdaičių dinastijos ženklu (Sajauskas 2004a: 91). Tačiau kaip tada paaiškinti, kad lietuviškose monetose ietigalis su kryžiumi yra pavaizduotas ne tik su dvigubu kryžiumi skyde, bet ir su Gediminaičių stulpais? Išeitų, kad jis siejamas su Jogailos politinio priešininko Kęstučio ir jo sūnaus Vytauto vardais. Šis faktas ir neleidžia ietigalio su kryžiumi laikyti dinastiniu ženklu.

Nemažai vietos ietigaliui su kryžiumi skiriama naujausiame Eduardo Remeco (2005) straipsnyje apie monetas, kuriose, be šio simbolio, esama ir Gediminaičių stulpų. Straipsnio autorius teigia, kad ietigalis su kryžiumi yra Lietuvos didžiojo kunigaikščio Vytauto asmeninis ženklas (Remecas 2005: 68), galbūt pamiršęs, kad to paties straipsnio 67 puslapyje rašė: „stulpai (Gediminaičių – S. S.) neabejotinai buvo Vytauto asmeninis ženklas“. Kažin ar galėjo tuo pačiu metu būti naudojami ir vienoje monetoje vaizduojami du to paties valdovo asmeniniai ženklai? Juolab kad straipsnio autorius nemini naujos monetos, kurioje ietigalis su kryžiumi pavaizduotas kartu su dvigubu kryžiumi (žr. 22 pav.). Atskirame straipsnyje E. Remecas (2004a: 84) abejodamas šią monetą priskyre Jogailai arba Vytautui ir teigė, kad ji buvo kaldinta „vos kelias dienas ar savaites“ (!) po 1392 m. rugpjūčio 4 d. Astravo sutarties sudarymo. Vėliau jau nedvejodamas šią monetą E. Remecas (2006: 10–11) priskyre Jogailai. Suprantama, kad neatsakius į klausimą, kaip suvereno Jogailos kaldintose monetose gali būti pavaizduotas vasalo Vytauto ženklas, visi argumentai įrodinėjant, kad ietigalis su kryžiumi yra sudarytas iš Vytauto valdomų žemių simbolių – Trakų žemę simbolizuojančio ietigalio ir Voluinės simbolio kryžiaus (žr. Remecas 2005: 68), atrodo abejotini. Ši loginė klaida verčia abejoti ir dėl kitų išvadų, daromų monetos, kuriose pavaizduotas ietigalis su kryžiumi ir Gediminaičių stulpai, laikant paskutinėmis Vytauto kaldintomis monetomis. Į klausimą dėl jų priklausomybės nepadedama atsakyti ir šias monetas nuo kitų radinių – Kazimiero monetų, PEČAT tipo monetų ir 1407 m. Jogailos nukaldinto lenkiško ternaro – skiriančio sluoksnio smulkus aptarimas (žr. Remecas 2005: 66).



17 pav.



18 pav.



19 pav.



20 pav.



E. Remeco straipsnyje pateikiamos išvados klaidingos gali būti dar ir dėl to, kad jo autorius tebemano, jog Povilas Karazija (1941: 45) suklydo, Vytautui priskirdamas monetas (žr. 23 pav.) su Vyčiu ir Gediminaičių stulpais, kurių viduje yra įkalta raidė, laikoma raide „vė“ (atmaina B). Beje, šio straipsnio autorius manytų, kad stulpuose yra įkalta gotiška raidė „a“ – Vytauto krikšto vardo Aleksandras pirmoji raidė (Sajauskas 2004c: 91). Sekdamas Eugenijumi Ivanausku ir Mikeliu Balčiumi (1994: 75–79), E. Remecas tebeigė, kad visose Aluonos Šklėrių ir Krūminių lobijų monetose yra įkalta gotiška raidė **h** (atmaina C), rodanti monetos priklausomybę Kazimierui Jogailaičiui (1440–1492). Kad tai neatitinka tikrovės, galima įsitikinti atidžiau peržiūrėjus P. Karazijos pateikiamas iliustracijas ir palyginus Aluonos Šklėrių lobio monetas AŠ12, AŠ37, AŠ44 su Krūminių lobio monetomis K115, K149, K173 (žr. 24 pav.). Kai visos jos laikomos kaldintomis Kazimiero, nebeaišku, kokių monetų buvo rasta Valdovų rūmų teritorijoje, tame pačiame gylyje, kaip ir Vytautui priskiriamų monetų su ietigaliu ir kryžiumi bei Gediminaičių stulpais. Galima spėti, kad ten rasta ne tik Kazimiero, bet ir Vytauto, tik vėliau kaldintų monetų (anot P. Karazijos, su raide „vė“, anot šio straipsnio autoriaus – su raide „a“).

24 pav. P. Karazijos darbo „Aluonos Šklėrių ir Krūminių lobiai“ lentelės faksimilė



Šaltinis: P. Karazija (1941).



21 pav.



22 pav.



23 pav.



25 pav.

Daugiausia monetų su ietigaliu ir kryžiumi bei Gediminaičių stulpais buvo rasta Verkių lobyje. 1954 iš jų saugomos Nacionaliniame M. K. Čiurlionio dailės muziejuje. Tai pakankamas kiekis monetų, kad jas būtų galima visapusiškai ištyrinėti. E. Ivanauskas, dar 1988 m. ištyręs Verkių lobį, nustatė, kad šios monetos buvo pradėtos kaldinti Vytauto valdymo pradžioje. E. Ivanausko (1988: 198) teigimu, lobia monetos yra labai skirtingo nudilimo – „nuo labai nudėvėtų iki visiškai nedėvėtų“. Remiantis šiuo faktu, daryta išvada, kad lobia monetų apyvartos laikotarpis, kaip ir Vytauto valdymo laikotarpis, apima maždaug 40 metų (1392–1430).

Tokią E. Ivanausko padarytą išvadą netiesiogiai patvirtino ir šio straipsnio autoriaus atlikti tyrimai. Ištyrus Verkių lobia monetas, kuriose pavaizduotas ietigalis su kryžiumi ir Gediminaičių stulpai, nustatyta kryžiaus ikonografijos kaita – nuo graikiško lygių galų kryžiaus (žr. 14 pav.) iki lotyniškojo su dvigubai ilgesniu vertikaliuoju skersiniu (žr. 25 pav.). Atsižvelgiant į tai, daryta išvada, kad tokie kryžiaus vaizdavimo pokyčiai rodo stačiatikių bažnyčios susilpnėjimą ir katalikų bažnyčios įsigalėjimą Lietuvoje (Sajauskas 2006c: 5–10) ir kad monetas su lotyniškuoju kryžiumi galėjo kaldinti Vytautas Aleksandras, 1392 m. atsisėdęs į Vilniaus sostą. Trys smulkios užsieninės monetos iš Verkių lobia šio straipsnio autoriaus buvo nusiųstos Lenkijos numizmatikos žinovo Borys Paskiewicz ekspertizei. Londone paskelbtame B. Paskiewicz (2003: 258) darbe jos aprašytos kaip Silezijos, Voluvo ir Nysos heleriai, kaldinti 1430–1438 m. Apie tą laiką galėjo būti užkastas ir Verkių lobia, nes heleriai yra geros būklės, tik šiek tiek nudilę.

Antroji aplinkybė – tai, kad ietigaliu su kryžiumi nėra nė viename Lietuvos kunigaikščio antspaude – patvirtina abejones, kad jis yra dinastiją žymintis ženklas. Tiesa, ilgai buvo manoma, kad ietigalis su kryžiumi yra Algirdo naudotas heraldinis simbolis (Lietuvos TSR MA 1966). Daugelis archeologų laikėsi nuomonės, kad monetas su ietigaliu ir kryžiumi vienoje pusėje ir kirilica įrašytu žodžiu PEČAT – kitoje, kaldino Lietuvos didysis kunigaikštis Algirdas. Tokia nuomonė buvo grindžiama Algirdui priskiriamu antspaudu, kuriame kirilica įrašyti žodžiai ПЕЧАТЬ КИ...А ВЕ...О + ОЛГЕР, o viduryje matyti dvi strėlės, sietinos su ietigaliu (Lietuvos TSR MA 1966: 78). Tačiau E. Rimša (2002b: 209–210) įrodė, kad žinomas šio antspaudo piešinys yra ne kas kita kaip Franciszek Piekosiński paskelbtasis Davido Dimitrovičiaus 1388 m. antspaudas, numizmato Marian Gumowski „pataisytas“, antspaudo iliustracijoje prirašant žodį ОЛГЕР. Taigi paaiškėjo, kad vadinamasis Algirdo antspaudas tėra falsifikatas, o jį savo tyrimams naudoję istorikai – autoritetingojo M. Gumowski patiklūs sekėjai.

Tai, kad ietigalis ir kryžius yra pavaizduoti monetoje su dvigubu kryžiumi, rodytų, kad šį ženklą reikėtų sieti su Algirdaičių dinastija, būtent su jos palikuonimi Jogaila (Sajauskas, Kaubrys 2006: 34). Tiesa, Robert J. Douchis ir Eugenijus Ivanauskas (2000: 1) šią monetą priskyrė Vytautui, tačiau labiau įtikinama atrodo versija, kad tokios monetos buvo kaldinamos Jogailos valdymo laikotarpiu (Sajauskas 2004a: 85; Remecas 2006: 10). Ši moneta verčia abejoti nuomone, kad visos monetos, kuriose pavaizduotas ietigalis su kryžiumi, taip pat ir PEČAT tipo monetos, turi būti priskiriamos vienam valdovui – Vytautui. Pirmasis tokią nuomonę 1984 m. pareiškė Ryszard Kiersnowski, tačiau tada dar nebuvo žinoma monetų su ietigaliu ir kryžiumi vienoje pusėje ir dvigubu kryžiumi skyde – kitoje. Nauji archeologiniai radiniai šią hipotezę verčia tikslinti.

Matyt, teisingai atsakyti į klausimą, kurio valdovo simbolis yra ietigalis su kryžiumi, nėra neįmanoma, nes jis naudojamas ne vieno, o kelių valdovų kaldintose monetose. Tiksliau būtų pasiaiškinti, kodėl jie naudojo tokį patį simbolį? Kas galėjo sieti konkuruojančių dinastijų atstovus – Algirdo ir Kęstučio įpėdinius?

Problema padėtų išspręsti prielaida, kad ietigalis su kryžiumi XIV a. pabaigoje tapo teritorinį vienetą žyminčiu simboliu, kaip ir Gediminaičių stulpai, kurie XV a. pradžioje tapo Trakų kunigaikštystės simboliu. Tai, kad ietigalis su kryžiumi yra pavaizduotas Vilniaus žemę valdžiusių Lietuvos didžiųjų kunigaikščių Algirdo, Jogailos ir Vytauto monetose, leistų daryti prielaidą, kad jis XIV a. pabaigoje–XV a. buvo Vilniaus žemės simbolis.

E. Rimša (2004: 96) nustatė, kad LDK žemių herbai buvo kuriami XIV a. pabaigoje, suteikus Magdeburgo teises Vilniaus ir Trakų miestams. XIV a. pabaigos žemių herbai turi išskirtinį požymį: tiek Trakų kunigaikštystės (žemės) herbe pavaizduotas stovintis



26 pav.



27 pav.



28 pav.



29 pav.

karys su ietimi, tiek Vilniaus žemės herbe pavaizduotas raitelis yra ginkluoti ietimi. Skirtingai nei žemių herbuose, Trakus ir Vilnių valdžiusių kunigaikščių asmeniniuose antspauduose valdovai vaizduojami ginkluoti kalaviju (Rimša 2004: 95). Taigi ietigalis, kaip Vilniaus žemės herbo atributas, XIV a. pabaigoje galėjo tapti mažuoju Vilniaus žemės simboliu, vaizduotu mažo skersmens monetėlėse.

Analizuojant monetose pavaizduotą kryžių, matyti toks dėsningumas: tik PEČAT tipo monetose kryžius prie ietigalio yra lygių galų (graikiškasis), o daugelio monetų su Gediminaičių stulpais kryžiaus vertikalusis skersinis yra gerokai ilgesnis nei horizontalusis, taigi kryžius pereina į lotyniškąjį (Sajauskas 2006c: 5–10). Verkių lobio duomenimis, monetų su lotyniškuoju kryžiumi yra apie 40 procentų. Lotyniškojo kryžiaus vaizdavimas (šalia ietigalio) monetose su Gediminaičių stulpais patvirtintų, kad PEČAT tipo monetos yra ankstesnės nei monetos su Gediminaičių stulpais. O tai, kad šias monetas aprašinę numizmatai ietigalį rekomenduoja vaizduoti smaigu į viršų, o kryžių – apačioje (Remecas 2005: 68–69), rodytų, jog jie nepakankamai susipažinę su didžiausiu šių monetų lobiu, rastu Verkiuose ir saugomu Nacionaliniame M. K. Čiurlionio dailės muziejuje. Tikroji lotyniškojo kryžiaus padėtis yra vertikali, taigi ietigalis turėtų būti vaizduojamas horizontaliai.

#### 4. Teritorinių vienetų heraldiniai simboliai

Be aptartų Gediminaičių stulpų, kurie XV–XVI a. galėjo tapti Trakų kunigaikštystės mažuoju herbu, ir ietigalio su kryžiumi, kuris galėjo simbolizuoti Vilniaus žemę, teritorinių vienetų (kunigaikštysčių, žemių) heraldiniais simboliais galėtų būti laikomi ir kiti LDK monetose pavaizduoti ženklai: E. Remeco (2004b) aprašytas keturkojis gyvūnas Smolenskiui kaldintose Vytauto monetose (žr. 26 pav.), „Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės numizmatikos“ kataloge (žr. Sajauskas, Kaubrys 2006: 100–103) minimas Žemaitiją (galbūt Smolenską) simbolizuojantis lokys, pavaizduotas Žygimanto Augusto taleriuose, pusta-leriuose ir florinuose (žr. 27 pav.), Šv. Jurgio kryžius, simbolizuojantis Voluinę.

Zigmanto Vazos XVII a. pradžioje kaldintų auksinių monetų (žr. 28 pav.) penkių laukų heraldiniame skyde pirmąkart lietuviškose monetose buvo pavaizduotas Švedijos herbas (trys karūnos) ir Gotlando salos herbas liūtas (Sajauskas, Kaubrys 2006: 217–221). Švediški ženklai – tai atviras pretenzijų susigrąžinti Zigmanto Vazos valdytas ir prarastas žemes – Švediją, Gotlandą – demonstravimas. Tokių pretenzijų atsirado 1599 m. Zigmantą nuo Švedijos sosto nušalinus jo dėdei Karoliui IX. Zigmanto Vazos pastangos susigrąžinti Švedijos sostą įtraukė Lietuvą į nesibaigiančius nesėkmingus karus su Švedija. Ir nors Švedijos sosto Zigmantui Vazai nepavyko atgauti, lietuviškose monetose jis vis tiek buvo tituluojamas Švedijos karaliumi, kartu vaizduojant Švedijos ir Gotlando herbus.

#### 5. Vasalinio pavaldumo ženklai

Atskirą grupę sudaro kunigaikščių vasalų ženklai, kurie paprastai būna pavaizduoti kartu su aukštesnio pagal rangą valdovo – suvereno ženklu. XIV a. pabaigos LDK monetoms toks ženklų derinys ypač būdingas.

Seniausiomis vasalo kaldintomis LDK monetomis laikomos Kijevo kunigaikščiui Vladimirui Algirdaičiui (1363–1394) priskiriamos sidabrinės monetos (Sajauskas 2006b: 56–58). Būdingiausias jų požymis – vienoje pusėje pavaizduotas kunigaikščio Vladimiro ženklas (žr. 29 pav.).

Ryškiausias vasalinėmis laikomų LDK monetų simbolis yra liūtas, kai kurių archeologų priskiriamas Vytautui (Ivanauskas, Balčius 1994: 51–53). Tokia prielaida grindžiama monetomis, po 1404 m. kaldintomis Smolenskiui, kurių vienoje pusėje matyti Gediminaičių stulpai, kitoje – vienas arba du į liūtą panašūs gyvūnai, kartais pavadinami ir leopardais, barsais (Spaskij 1970: 88). Žinomas lenkų numizmatas Emeryk Hutten-Czapski (Gutten-Čapskij 1875: 69–71) tiksliai įvardyti tokius gyvūnus vengė – juos vadino keturkojais.

Prielaida, kad visas monetas su liūtu kaldino Vytautas, dėl kai kurių aplinkybių vertintina atsargiai. Pirma, nėra žinoma nė vieno Vytauto antspaudo, kuriame būtų pavaizduotas liūtas. Antra, monetų su liūtu kalybos technologinis lygis ir meninė kokybė rodo, kad jos



30 pav.



31 pav.



32 pav.



33 pav.



34 pav.



panašesnės į Jogailos monetas, o ne į vėliau kaldintas Vytauto monetas su Vyčiu ir dvigubais Gediminaičių stulpais. Trečia, daugiausia šių monetų rasta Vilniaus žemutinės pilies lobyje kartu su Jogailos valdymo laikotarpio monetomis. Ketvirta, žinoma, kad vienintelis LDK kunigaikštis, kurio antspaude yra pavaizduotas liūtas, yra Jogailos brolis Skirgaila: 1382 m. Skirgailos portretiniame antspaude matyti raitelis su ietimi, o jo skyde – liūtas (žr. 30 pav.). Šis antspaudas buvo pritvirtintas prie 1385 m. rugpjūčio 14 d. Krėvos akto (Rimša 2002a: 97). Žinoma taip pat, kad Jogailos antspaude, raitelio skyde, yra pavaizduotas dvigubas kryžius, o Vytauto ir Žygimanto Kęstutaičio antspauduose – Gediminaičių stulpai (žr. 22 lent.: Vossberg 1854: 40–41). Remiantis šia analogija, galima daryti prielaidą, kad liūtas buvo Skirgailos asmeninis ženklas. Visa tai šio straipsnio autorių paskatino monetas su liūtu vienoje pusėje ir žodžiu PEČAT, karūnuotu portretu ar dvigubu kryžiumi skyde – kitoje laikyti vasalo Skirgailos kaldintomis monetomis (Sajauskas 2004a: 144–145; 2004b: 87). Iš dalies tokiam teiginiui buvo pritarta (Douchis, Ivanauskas 2004: 7–8).

Lietuvoje valdžią Skirgaila įgijo 1382 m., kai Jogaila, įveikęs Kęstutį, savo broliui ir ištikimiausiam bendrininkui pavedė valdyti Trakų kunigaikštystę. Išvykęs į Krokuvą, 1387 m. Jogaila pavedė Skirgailai valdyti ir Vilniaus žemę bei Polocką. Taigi Skirgaila iki 1392 m. Lietuvoje turėjo ypač didelę valdžią, buvo faktinis jos valdovas ir, spręsdamas krašto finansines bei ekonomines problemas, galėjo kaldinti pinigus. Atkreiptinas dėmesys, kad 1382 m. Skirgailos antspaude pavaizduotas raitelis laiko ne kalaviją, bet ietį. E. Rimšos (2004: 56) teigimu, lietuviškuose antspauduose raitas valdovas su ietimi buvo pradėtas vaizduoti anksčiau nei su kalaviju. Ietį laikantis valdovas pavaizduotas ir pirmosiose Jogailos kaldintose monetose su dvigubu kryžiumi ir Vyčiu (Remecas 2003: 94–98).

Monetų su liūtu yra keletas tipų (žr. 31, 32 pav.). Joms būdinga tai, kad virš liūto yra dviejų širdžių pynutės pavidalo simbolis ☘, panašus į XIV a. plačiai vartotą Aukso ordos ir jos nukariautų Rusijos kunigaikštysčių (Maskvos, Riazanės) monetose (Sajauskas, Kaubrys 2006: 38–41). Lietuviškose monetose į tokią pynutę paprastai būna susukta liūto uodega. Anot N. Lichačiov (1930: 101–105), ši pynutė nėra totorių chano tamga. Tačiau jos vaizdavimas virš liūto ir santykinis didumas rodytų, kad ji nėra ir paprastas ornamentas tuščiai monetos vietai užpildyti. Gali būti, kad šis įmantrus mazgas reiškia, jog monetą nukaldinęs vasalas pripažįsta esąs tvirtais vasalinio pavaldumo ryšiais susietas su suverenu ir yra jam ištikimas. Tokią prasmę turi ir dviejų širdžių ornamentas, pavaizduotas Aukso ordos žemesniųjų chanų bei jai pavaldžių Maskvos kunigaikštysčių monetose – jose paprastai būna pavaizduotas ne vienas, bet keli vienodi dviejų širdžių pynutės simboliai (žr. 33 pav.).

Vytauto po 1404 m. Smolenskui kaldintose monetose dviejų širdžių pynutės virš liūto (leopardo) nėra, o liūto uodega baigiasi lelija, kuri, anot E. Remeco (2005: 54–55), reiškia išskirtinę savarankiško valdovo padėtį. Taigi visiškai įtikinama atrodytų prielaida, kad Vytautas, užėmęs Vilniaus sostą po vasalo Skirgailos valdymo, savo kaldinamomis monetomis be pynutės virš liūto norėjo pademonstruoti, kad jis yra suverenus LDK valdovas.

## 6. Monetų gamybos valstybinės priežiūros pareigūnų ženklai

Monetų gamyba – tai pramonės šaka, kurios gaminiams keliami ypač dideli reikalavimai – tiek kalimo kokybei (reljefas, dizainas), tiek metrologiniams rodikliams (pėda, praba). Pinigai ne tik reprezentavo valstybę ar valdovą, bet ir turėjo atlikti savo pagrindinę funkciją – vertės mato, t. y. būti mainų priemone, palengvinančia prekybą. Valstybė ar valdovas, norėdami gauti pelną iš prekybos, turėjo užtikrinti pasitikėjimą kaldinamais pinigais, todėl jie turėjo teisę kontroliuoti monetų kalyklos veiklą.

Monetų kalyklos valdytojas ar jos nuomotojas už monetų gamybos normų laikymąsi buvo tiesiogiai atsakingas LDK žemės išdui – tai liudija heraldiniai simboliai, įkalti monetose. Pirmasis taip įsiamžino Vilniaus kalyklos valdytojas Gabrielius Tarla, 1562 m. Žygimanto Augusto pusgrašiuose iškaldamas savo giminės heraldinį simbolį kirvį ☞ (žr. 34 pav.). Vėliau ši naujovė paplito – lietuviškose monetose matyti kalyklos valdytojų ir jų nuomotojų Stanislovo Myškovskio, Leono Sapiegos, Motiejaus Vainos, Danieliaus Kostos, Simono Lydmano, Johano Štipelio, Adomo Motiejaus Sakavičiaus, Jurgio Bialozaro, Tito Livijaus Boratinio, Andriaus Georgo fon Horno ir kt. naudoti heraldiniai ženklai (žr. 1 lent.).



1 lentelė

**Monetų gamybos valstybinės priežiūros pareigūnų ženklai monetose**

Pareigūnas	Pareigų ėjimo metai	Heraldinis simbolis, herbas	Pareigos
Gabrielius Tarla	1555–1665		Vilniaus kalyklos valdytojas
Stanislovas Myškovskis	1565–1568		Tikocino kalyklos valdytojas
Leonas Sapiega	1585–1591		Vilniaus kalyklos valdytojas
Motiejus Vaina	1589		Vilniaus kalyklos valdytojas
Jonas Dolmantas Isakovičius	1595		Vilniaus kalyklos valdytojas
Danielius Kosta	1596–1597		Vilniaus kalyklos valdytojas
Simonas Lydmanas	1597–1599		Vilniaus kalyklos pinigų meistras
Zacharijus Bolis	1599–1604		Vilniaus kalyklos pinigų meistras
Nežinomas	1601	W	Vilniaus kalyklos pinigų meistras
Nežinomas	1602		Vilniaus kalyklos pinigų meistras
Johanas Štypelis	1606–1618		Vilniaus kalyklos pinigų meistras
Nežinomas	1614–1617		Vilniaus kalyklos pinigų meistras
Jahanas Trilneris	1618–1623	H - T	Vilniaus kalyklos pinigų meistras
Rudolfas Lėmanas	1623–1627		Vilniaus kalyklos pinigų meistras
Adomas Motiejus Sakavičius	1560–1661		Ujazdovo kalyklos valdytojas
Jurgis Bialozaras	1662–1663		Olivos kalyklos valdytojas
Titas Livijus Boratinis	1660–1661, 1664–1666	T.L.B.	Ujazdovo, Vilniaus, Lietuvos Brastos kalyklų nuomotojas
Andrius Georgas fon Hornas	1663, 1665–1666	G.F.H.	Olivos, Kauno, Marienburgo kalyklų nuomotojas

Šaltinis: sudaryta autoriaus.



35 pav.

Valstybinę monetų gamybos kontrolę Seimo buvo pavesta vykdyti LDK žemės išdui. Tačiau LDK žemės išdininko ženklas buvo pradėtas žymėti tik 1580 m., vykdant Stepono Batoro monetų reformą – tai šilinguose pažymėtas Jono Glebavičiaus (1580–1583) heraldinis ženklas (žr. 35 pav.). Vėliau žemės išdininko heraldinio ženklo vaizdavimas monetose tapo privaloma norma – tai matyti iš LDK žemės išdininkų Teodoro Skumino Tiškevičiaus, Dimitro Chaleckio, Andriaus Zavišos, Jeronimo Valavičiaus, Kristupo Naruševičiaus, Mikalojaus Gedeono Tryznos, Vincento Gonsievskio, Jeronimo Kryšpino-Kiršenšteino, Benedikto Sapiegos, Liudviko Pociėjaus heraldinių ženklų, monogramų (žr. 2 lent.).

2 lentelė




**LDK žemės išdininkų ženklai lietuviškose monetose**

LDK žemės išdininkas	Pareigų ėjimo metai	Heraldinis simbolis, herbas
Jonas Glebavičius	1580–1583	
Teodoras Skuminas Tiškevičius	1586–1590	
Dimitras Chaleckis	1590–1598	
Andrius Zavišas	1598–1604	
Jeronimas Valavičius	1605–1619	
Kristupas Naruševičius	1618–1630	
Mikalojus Gedeonas Tryzna	1644–1652	
Vincentas Gonsievskis	1652–1662	
Jeronimas Kryšpinas-Kiršenšteinas	1663–1676	
Benediktas Sapiega	1676–1703	
Liudvikas Konstantinas Pociėjus	1704–1709	

Šaltinis: sudaryta autoriaus.

Valdytojui ar žemės išdininkui numirus, Vilniaus kalykloje buvo kalamos monetos be jokių pareigūnų ženklų. Vadinasi, jeigu iš dokumentų žinoma senojo monetų kalyklos valdytojo mirties ir naujojo paskyrimo data, galima patikimai, kartais mėnesio tikslumu, nustatyti monetos nukalimo laiką.

Kai kuriais atvejais heraldinius simbolius atstodavo inicialai, monogramos. Pavyzdžiui, Ujazdovo, Vilniaus ir Lietuvos Brastos kalyklų laikytojas Titas Livijus Boratinis 1660–1661 ir 1664–1666 m. variniuose šilinguose, taip pat 1664–1666 m. trigrašiuose ir šeštokuose įkalė savo inicialus T.L.B. Kauno, Olivos ir Marienburgo kalyklų laikytojo Andriaus Georgo fon Horno 1663, 1665–1666 m. kaldintuose šilinguose matyti inicialai G.F.H. LDK žemės išdininkas Jeronimas Valavičius (1615–1619) kai kuriais atvejais monetose iškaldavo inicialus H.W., o Jeronimas Kryšpinas-Kiršenšteinas (1663–1676) – monogramą **KE** (HKPL – Hieronim Kryszpin-Kirszenstein podskarbi litewski\*).

Monetų kalyklų pinigų meistrai ir spaudų raizytojai taip pat palikdavo savo darbo pėdsakus – jie įkaldavo įvairių ženklelių, pagal kuriuos būtų galima nustatyti monetų kalyklą, įvardyti monetą kaldinusį meistrą. Pavyzdžiui, XVI a. pabaigos Vilniaus kalykloje kaldintoms monetoms būdinga puošyba lapeliais , , , kuriuos spauduose raizydavo Petras Platina (1569–1593).

Kalyklos valdytojų ženklai LDK monetose rodo, kad XVI a. antroje pusėje sugriežtėjo reikalavimai monetų išvaizdai ir kiekybiniam rodikliams (prabai, masei), todėl pasitikėjimas LDK monetomis ir jų paklausa labai padidėjo.


## Išvados


1. Seniausiose lietuviškose monetose pavaizduoti heraldiniai simboliai gali būti skirstomi į valstybinius, dinastinius, teritorinius, vasalinius. Žemesnio lygio ženklai priskirtini LDK žemės išdininkams ir kalyklos administratoriams, prižiūrėjusiems monetų kalyklų darbą.

2. Ypač reikšmingas heraldinis simbolis ietigalis su kryžiumi nėra dinastinis ženklas – tai teritorinis Vilniaus žemės simbolis, naudotas Lietuvos didžiųjų kunigaikščių Algirdo, Jogailos ir Vytauto kaldintose lietuviškose monetose.

3. Heraldinis simbolis liūtas su dviem širdžių pynute priskirtinas ilgą laiką Lietuvą valdžiusiam Jogailos vasalui Skirgailai. Šios monetos Skirgailos galėjo būti kaldintos 1382–1392 m.

4. Jogailos monetų, kuriose yra pavaizduotas dvigubas kryžius ir jį žiedą susukta žuvis, reverse veikiausiai pavaizduota ne žuvis, bet slibinas – krikščionybės nugalėto blogio simbolis. Sparnuoto slibino atvaizdas matyti Jogailos majestotiniame 1388 m. antspaude, po raitelio kojomis.

5. Monetų kalyklos valdytojo ženklai lietuviškose monetose buvo pradėti žymėti nuo 1562 m. Pirmasis heraldinį simbolį  tais metais įkalė kalyklos valdytojas Gabrielius Tarla.

6. LDK žemės išdininkų ženklai lietuviškose monetose imti žymėti nuo 1580 m. Pirmasis 1580 m. heraldinį simbolį  įkalė LDK žemės išdininkas Jonas Glebavičius.

## Literatūra

- Aleksiejūnas V. 2000: Lietuviškos monetos su Vyčiu ir dvigubu kryžiumi skyde. – *Numizmatika* 1, 85–98.
- Douchis R., Ivanauskas E. 2000: New Vytautas Half-groat Exities Lithuanian Numismatists. – *The Knight* 24(4), 1–2.
- Douchis R. J., Ivanauskas E. 2004: *Pocket Catalogue of Lithuanian Coins. Kišeninis lietuviškų monetų katalogas. Kieszonkowy katalog monet litewskich. Кишенны каталог литовских монет. Карманный каталог литовских монет. 1386–1938.* Kaunas: JUDEX.
- Ivanauskas E. 1988: Verkių lobis. – *Archeologiniai tyrinėjimai Lietuvoje 1986 ir 1987 metais*, 197–201.
- Ivanauskas E. 2000: Krikščionybės simboliai Jogailos ir Vytauto monetose. – *Numizmatika* 1, 47–52.
- Ivanauskas E., Balčius M. 1994: *Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės lydiniai ir monetos nuo 1387 iki 1495 metų*, Vilnius.
- Karazija P. 1941: *Aluonos Šklėrių ir Krūminių monetų lobiai*, Kaunas.
- Kiersnowski R. 1984: Najdawniejsze monety litewskie. – *Wiadomości numizmatyczne* 28(3–4), 129–175.
- Kuzdrzal-Kicki W. 1978: *Der Drachenorden: Genese, Gründung und Entartung. Dokumentation und Schlußfolgerungen.* Bd. 1, München.

\*Lietuvos išdininkas Jeronimas Kryšpinas-Kiršenšteinas (lenk.).

- Lietuvos TSR Mokslų Akademija (Lietuvos TSR MA) 1966: *Mažoji lietuviškoji tarybinė enciklopedija* 1. Vilnius: Mintis.
- Paskiewicz B. 2003: Between Centralisation and Fragmentation: Silesian Mints and Coinage in the Fifteenth Century. – *The Numismatic Chronicle* 163, 237–259.
- Remecas E. 2003: *Vilniaus žemutinės pilies pinigų lobis (XIV a. pabaiga)*. Vilnius: Lietuvos nacionalinis muziejus.
- Remecas E. 2004a: Apie nežinomą seniausių Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės monetų tipą – Jogailos / Vytauto 1392 m. denarą. – *Kultūros paminklai* 11, 79–85.
- Remecas E. 2004b: Pirmosios oficialiai pripažinto Lietuvos didžiojo kunigaikščio Vytauto monetos. – *Pinigų studijos* 3, 49–61.
- Remecas E. 2005: Paskutinės Lietuvos didžiojo kunigaikščio Vytauto kaldintos monetos. – *Pinigų studijos* 3, 61–77.
- Remecas E. 2006: *Monetų radiniai Lietuvoje*. Vilnius: Sapnų sala.
- Rimša E. 2002a: 1385 m. Krėvos akto antspaudai. – *1385 m. rugpjūčio 14 d. Krėvos aktas*. Vilnius: Žara, 79–98.
- Rimša E. 2002b: Pieczęcie Olgerda, wielkiego księcia litewskiego – dane historiograficzne a rzeczywistość. – *Heraldyka i okolice*, 201–215.
- Rimša E. 2004: *Heraldika. Iš praeities į dabartį*. Vilnius: Versus Aureus.
- Sajauskas S. 1998: Jogailos vedybinės lietuviškos monetos. – *Kultūros barai* 5, 75–77.
- Sajauskas S. 2001: Gedimino stulpai ir Trakai. – *Kultūros barai* 8–9, 75–77.
- Sajauskas S. 2004a: Pirmųjų Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės monetų ypatybės. – *Pinigų studijos* 2, 79–93.
- Sajauskas S. 2004b: Šančių lobis: numizmatinio tyrimo problema. – *Lietuvos muziejų rinkiniai* 3, 6–12.
- Sajauskas S. 2004c: E. Remecas. Vilniaus Žemutinės pilies pinigų lobis. Vilnius, 2003. 107 p. (Recenzija). – *Archeologia Lituana* 5, 143–146.
- Sajauskas S. 2006a: *Istorinės informacijos LDK monetų legendose patikimumo problema*. Tarptautinės numizmatikos konferencijos pranešimų tezės. Vilnius, 140–141.
- Sajauskas S. 2006b: Lietuviškoji numizmatika: nuo Lietuvos (Mindaugo) karalystės iki Respublikos. – *Lietuvos monetos*. Vilnius: Lietuvos bankas, 41–122.
- Sajauskas S. 2006c: Krikščionybės simbolis kryžius XIV a. lietuviškose monetose. – *Šiuolaikinės gairės ir aktualijos numizmatikoje, faleristikoje ir sfragistikoje. Konferencijos medžiaga. Trakų salos pilis, 2005 m. gegužės 13 d. Trakai*, 5–10.
- Sajauskas S., Kaubrys D. 1993: *Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės numizmatika*. Vilnius: Žaltvykslė.
- Sajauskas S., Kaubrys D. 2006: *Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės numizmatika*. 2. Kaunas: Naujasis lankas.
- Vossberg F. A. 1854: *Siegel des Mittelalters von Polen, Lithauen, Schlesien, Pommern und Preussen*, Berlin.
- Гуттен-Чапский Э. К. (Guten-Čapskij) 1875: *Удельная, великокняжеская и царская деньги древней Руси*. Санктпетербургь.
- Лихачев Н. П. (Lichačiov) 1930: Материалы для истории византийской и русской сфрагистики. *Труды музея палеографии* 2, 101–105.
- Спасский И. Г. (Spaskij) 1982: Несколько пополнений русских коллекций отдела нумизматики. – *Сообщения Государственного Эрмитажа*. Ленинград, 88–89.

*Gauta 2007 m. sausio mėn.*

*Priimta spaudai 2007 m. liepos mėn.*

## Summary

# SYMBOLS ON THE COINS OF THE GRAND DUCHY OF LITHUANIA

## Stanislovas Sajauskas

The article focuses on the analysis of the symbols used on the coins of the Grand Duchy of Lithuania. Meaningful symbols are classified into heraldic insignia of state, dynasty, territory, vassals, administrators of a mint, etc. The main symbols are state heraldic insignia that were used by grand dukes of Lithuania as coats of arms of their dynasties or the ruled by them duchies (lands). The latter include the state emblem of the GDL *Vytis* that depicts a grand duke, *Gediminian columns*, *double cross* against a shield, and a *spearhead with a cross*. The article says that – throughout different periods in history – the above insignia could represent both dynasties and territories. For instance, the *Gediminian columns*, originally the dynastic insignia of the Kęstutis family, was later used as the coat of arms of the Trakai duchy. A mounted knight with a spear, previously an image of a

ruler, became the coat of arms of the Vilnius land in the course of time. Meanwhile Jogaila's personal coat of arms *double cross*, introduced by him into heraldic signs of Lithuania, later became the coat of arms of the Jagiellonian dynasty.

The article discusses a symbol in the numismatic literature sometimes referred to as a Christian symbol *fish-ring*. Without discerning a fish, the author comes up with a new interpretation of this symbol, bringing out a version that the coins of Jogaila might depict a dragon, the same as the one under the feet of *Vytis* on the sovereign seal of Jogaila of the year 1388. He gives interpretation that the symbol of a dragon that symbolises evil defeated by Christianity might be related to the Order of the Dragon of St. George founded by Jogaila's brother-in-law Sigismund of Luxembourg, King of Hungary, with Jogaila being one of its members.

In scrutinising the meaning of *spearhead with a cross* – a heraldic symbol frequently used in Lithuanian numismatics – the author draws attention to the unique character of this sign. It is depicted on three types of coins with different state insignia: *double cross*, *Gediminian columns* and a Cyrillic word PEČAT. At the same time it is noted that this sign is not found on any seal of Lithuanian dukes. Conclusion has been drawn that a *spearhead with a cross* is not a dynastic insignia but was used as a minor coat of arms of the main land of the Grand Duchy of Lithuania – the Vilnius land, and was depicted on small-diameter coins by grand dukes of Lithuania Algirdas, Jogaila and Vytautas. Analysing characteristic features of *spearhead with a cross/Gediminian columns* design of the coins from the Verkiiai hoard, attention has been drawn that stylistics of the cross depicted near the spearhead changes from the Greek cross with equal ends to the Latin one with a two times longer upright post. The article ascertains that this reflects weakening influence of Orthodox Church in the Christian Lithuania under the rule of Vytautas.

When examining iconography of a personal heraldic symbol of the duke – *lion* – in the vassal coins of Skirgaila, the conclusion has been drawn that a sign of two interwoven harts above the lion might be a symbol of vassal subordination.

Emergence of heraldic insignia of administrators of the mint – governor of the mint and GDL land treasurer – on the GDL coins in the second half of the 16<sup>th</sup> century prove that the requirements for the appearance of the coins as well as the qualitative indicators (fineness, weight, etc.) were tightened what in turn ensured high confidence in GDL coins as well as their demand.